

שיעור עשרים וחמישה

קבלת אחריות ודבר הגורם לממון

איתא בגמרא (ה ע"ב):

אמר מר: יכול יטמין ויקבל פקדונות מן הנכרים – תלמוד לומר לומר לא ימצא. הא אמרת רישא: שלך – אי אתה רואה, אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה! – לא קשיא; הא – דקביל עליה אחריות, הא – דלא קביל עליה אחריות. כי הא דאמר להו רבא לבני מחוזא: בעירו חמירא דבני חילא מבתייכו, כיון דאילו מיגנב ואילו מיתביד – ברשותיכו קאי ובעיתו לשלומי – כדילכון דמי, ואסור.

מבואר, שפיקדון של נכרי שקיבל עליו אחריות – עובר עליו בב"י וב"י.

השאלה היא, איזו דרגה של קבלת אחריות יש כאן?

הרא"ש (סי' ד) מביא בזה שתי דעות. הדעה הראשונה:

יש אומרים דוקא ש"ש דחייב בגניבה ואבידה אבל ש"ח לא ודייקין מלישנא דאילו מיגנב או מיתבד וכן כתב ר"י.

דעת הי"א היא דעת הרמב"ם, והמאירי ורבינו דוד ועוד, שדווקא חיוב בגניבה ואבידה נחשב "קבלת אחריות", ולכן שומר חנם אינו נחשב "מקבל אחריות", אלא רק שומר שכר.

השיטה השנייה:

ובה"ג כתב דאפי' ש"ח נמי. ומיגנב או מיתבד בפשיעה קאמר. ומשום דבעי למימר ובעיתו לשלומי הוצרך לומר מיגנב או מיתבד.

שיטת בה"ג, שאף שומר חנם נחשב "מקבל אחריות", ומש"כ "דאילו מיגנב ואילו מיתביד", היינו בפשיעה, כלומר שאף חיוב בפשיעה די בו כדי להיחשב "מקבל אחריות".

ובסימן ו' הביא הרא"ש ראיה לשיטת בה"ג:

ת"ר נכרי שנכנס לחצר ישראל ובצק בידו אין זקוק לבער. הפקידו אצלו זקוק לבער. מכאן ראיה דש"ח חייב לבער דסתם פקדון שומר חנם הוא.

ישנה שיטה שלישית, והיא לא מובאת בדברי הרא"ש, אלא בתוס' בב"מ (פב ע"ב, ד"ה אימור) ובשבועות (מד ע"א, ד"ה שומר אבידה) שביארו בדעת רש"י, שצריך להיות בדרגה

של שואל כדי שייחשב "מקבל אחריות", כלומר שמתחייב אף באונסין. אך אם חייב רק בפשיעה או בגניבה ואבידה – לא חשיב קבלת אחריות שנחשב "שלו" לעניין ביעור. וז"ל התוס' בשבועות שם:

והשתא הא דאמרינן בפ"ק דפסחים גבי חמץ, כיון דאילו מיגניב או מיתביד ברשותיכו קאי כדידכו דמי, היינו מיגניב או מיתביד באונס, דאי לא מחייב באונסין – אפילו מיחייב באחריות גניבה ואבידה אין זקוק לבער.

וכן הביא בשלט"ג בשם ריא"ז, בשם סבו הרי"ד (רבינו ישעיה די טראני). אך הריא"ז עצמו חולק וסובר כהי"א שברא"ש (רמב"ם ועוד).

גם רבינו חננאל בסוגיין כותב שחיוב הביעור הוא רק כאשר התחייב אפילו באונס:

והני מילי דלא קביל עליה ישראל אחריות אבל קבל עליה אחריות אסור כדרבא דאמר לבני מחוזא בערו חמירא דבני חילא פי' הנכרים בני החיילות היו מפקדין את החמץ שלהן בבתי ישראל והיו נותנין להם קמח ואומרין להם עשו לנו לחם ואפילו אם אבד אותו הלחם באונס אין משגיחין אלא מענישין אותם.

אמנם הרמב"ן, רבינו דוד והר"ן דייקו מדברי רש"י בדף ו ע"א (שכתב שלא קבלו עליו אלא אמר לו "הרי הבית לפניך", והניחו באחת הזויות), דס"ל כהי"א שצריך קבלת אחריות בדרגת ש"ש, כלומר חיוב בגניבה ואבידה, ודלא כמ"ש התוס' בשבועות ובכ"מ שצריך קבלת אחריות לאונסין.

ויש להבין את יסוד המחלוקת בין השיטות.

הגמרא בהמשך סוגייתנו אומרת:

הניחא למאן דאמר: דבר הגורם לממון – כממון דמי. אלא למאן דאמר: לאו כממון דמי, מאי איכא למימר? – שאני הכא, דאמר לא ימצא...

למ"ד דדבר הגורם לממון כממון דמי, היינו מושג של "בעלות שלילית". בעלות רגילה, חיובית, היא בעלות של שימושים וזכויות בחפץ. ואם החפץ ייפסד – ממון של הבעלים יתחסר. אך כאן יש קבלת אחריות, שאם החפץ יינזק בצורה כלשהי – ישלם, ולכן הוי "גורם לממון", כלומר: פסידתו של החפץ תגרום לתשלום.

ובביאור מסקנת הסוגיא ישנן שתי אפשרויות:

מצד אחד אפשר לבאר, שבעלמא נחלקו רבנן ור"ש אם כממון או לא, אך כאן מסקנת הסוגיא שבחמץ החמירה התורה ואמרה "לא ימצא" – דלכו"ע כממון דמי.

אך ניתן לבאר שגם כאן יש מחלוקת ורבנן סוברים דלאו כממון, אלא שיש גזיה"כ שעובר בב"י וב"י בכל קבלת אחריות, אפילו אם לא הוי כממון.

ובעצם, יסוד ההבדל בין ההבנות הוא: מה קובע את איסור השהייה – קבלת אחריות, או דהוי ממונו.

ונ"מ בין הצדדים הללו, כשיש קבלת אחריות בלי "גורם לממון" – האם חייב לבער או לא.

הקוב"ש (אות יז) מנסה לבאר את שלוש השיטות הנ"ל. הוא מסתייע מדברי המאירי ומהר"ם חלאווה בסוגיא.

השיטה שטעונה ביאור היא השיטה האמצעית, שצריך קבלת אחריות של ש"ש – בגניבה ואבידה. שאם די בקבלת אחריות כלשהי, מדוע לא די בפשיעה? שתי השיטות הקיצוניות מובנות יותר.

המשנה בשבועות (מב ע"א) ובב"מ (מו ע"א) לומדת מפסוק, שרק דבר המיטלטל וגופו ממון יש בו דין שמירה, אך לא קרקעות עבדים ושטרות והקדשות. וכל אלו – לא נשבעים עליהם ואין בהם תשלומים בגניבה ואבידה וכו'.

אמנם, כתב הרמב"ם (פ"ב מהל' שכירות ה"ג), שאם פשע בדברים אלו – חייב לשלם, דהוי "מזיק":

יראה לי שאם פשע השומר בעבדים וכיוצא בהן – חייב לשלם, שאינו פטור בעבדים וקרקעות ושטרות אלא מדין גניבה ואבידה ומתה וכיוצא בהן שאם היה ש"ח על מטלטלין ונגנבו או אבדו ישבע ובעבדים וקרקעות ושטרות פטור משבועה, וכן אם היה שומר שכר שמשלם גניבה ואבידה במטלטלין פטור מלשלם באלו, אבל אם פשע בה חייב לשלם שכל הפושע מזיק הוא, ואין הפרש בין דין המזיק קרקע לדין המזיק מטלטלין ודין אמת הוא זה למבינים וכן ראוי לדון...

והביאור בזה הוא, שכאשר פשע אין כאן חיוב מדין "קבלת אחריות", אלא מתורת הפשיעה. לא קבלת האחריות בשעת קבלת החפץ מחייבת אלא המעשה שעשה עכשיו.

א"כ, כאשר אדם שומר בחינם על החמץ, אף שיתחייב בפשיעה – אין זה נחשב "קבלת אחריות", כנ"ל, וממילא אינו מתחייב בביעורו. לכן, סוברים הרמב"ם וסיעתו, שרק שומר שכר נחשב "מקבל אחריות", שחייב בגניבה ואבידה.

ובעצם, המקרה של שומר חינום שפשע, זוהי דוגמא למצב שבו יש "גורם לממוץ" אך אין "קבלת אחריות", ונידון זה תלוי בשני צדדי החקירה בביאור מסקנת הסוגיא.

ובשיטת הסוברים שאף שומר חינום נחשב "מקבל אחריות" – י"ל בשני אופנים: או שסוברים שגם דבר הגול"מ שאין בו קבלת אחריות עובר בב"י וב"י. או דס"ל שגם בפשיעה נחשב "קבלת אחריות", דלא כהרמב"ם. ואכן כך היא דעת הראב"ד שהשיג על הרמב"ם שם וכתב ש"אין פושע דומה למזיק", וכ"כ תוס' בב"מ (נו ע"ב, ד"ה שומר חנום), "דמכל דין הפרשה אמעיטו", וכ"פ השו"ע (סי' שא), שפטור אף מפשיעה בעבדים שטרות וקרקעות.

עתה נותר לברר את השיטה השלישית, היא שיטת הר"ח, התוס' והרי"ד, שרק חיוב באונסין נחשב "קבלת אחריות". מבאר הקוב"ש, דהנה בשואל ודאי סיבת החיוב (אפילו באונסין) היא קבלת האחריות, שהרי בלא זה קי"ל דאונס רחמנא פטריה, וא"כ השאלה היא האם החיוב בגניבה ואבידה אף הוא נחשב בגדר קבלת אחריות או לא. מעתה י"ל דבזה פליגי: הר"ח וסיעתו סוברים, שהחיוב בגניבה ואבידה אינו משום קבלת האחריות אלא בגלל המעשה שעשה, שלא שמר כראוי, והוי כפשיעה לעניין זה, ורק חיוב תשלומין על אונסין נחשב קבלת אחריות. אך לפי החולקים, גם גניבה ואבידה חשיבא קבלת אחריות.

נ"מ בזה, בכגון שנגנב ממנו באונס, למשל שהשומר (שכר) איבד הכרה למשך זמן מסוים, ובאותו זמן נגנב החפץ. התוס' (ב"מ לב ע"א) סוברים דבכה"ג חייב. וכ"כ מהרש"ל והש"ך. אך יש חולקים וס"ל דפטור. והדבר תלוי בשאלה הנ"ל, דאם התשלומין הם בגלל חיוב האחריות – חייב, דסו"ס קיבל על כך אחריות. אך אם החיוב משום שלא שמר כראוי – פטור, דבכה"ג הרי נאנס (וכך יסברו הר"ח ודעימיה). ואכן, הרמב"ם פוסק שחייב, כתוס', ואזיל לשיטתו.

כבר הבאנו (בשיעור הקודם) את דברי הצ"ח, שהביא מה שחידש המג"א (סי' תמג סק"ה), שאם היה שומר חינום על חמץ של חברו, אע"פ שאין לו אחריות אונסין, מ"מ אם לא מכר את החפץ לפני הפסח – הוי פושע, ולכן אם החמץ אבד אח"כ – חייב לשלם את שווי. אמנם אם החמץ בעין – יכול לומר למפקיד לאחר הפסח "הרי שלך לפניך". וז"ל המג"א:

אף על גב דהוא אינו עובר עליו, מ"מ יבערנו, שלא יעבור עליו המפקיד. ואף על גב דאפשר שהמפקיד מכרו לעכו"ם בענין שלא יעבור עליו, מ"מ אין ספק מוציא מידי ודאי, ושמא לא מכרו לפיכך חייב לבער (ב"ח). ונראה דהנפקד חייב

לשלם דמי הפקדון למפקיד, דהא ש"ח שהיה יכול להציל ברועים ובמקלות ולא הציל – חייב, ה"ג היה לו למוכרו קודם זמן איסורא. ואין לומר דהמפקיד פשע, שה"ל למוכרו לעכו"ם במקום שהוא, כיון דקי"ל דאין הנפקד רשאי לסמוך על זה וחייב למוכרו, א"כ ה"ל למוכרו. ומיהו, אם החמץ עדיין בעין א"ל הרי שלך לפניך וכ"מ בב"ק דף מ"ה...¹

ומבואר, ששומר חינוס טרם הפשיעה ודאי אינו עובר בב"י וב"י, אך ברגע שפשע – התחייב מדין מזיק. כל זמן שהחמץ בעין – יוכל להחזירו ולהיפטר מתשלומין, אך כאשר החמץ ייפסד – ישלם.

האור שמח (פ"ג מחו"מ ה"ח) חולק על זה וכותב, שזה אינו נקרא "קבלת אחריות". לשיטתו, כאשר אדם מקבל אחריות על אונסין, מהות האחריות היא שמתחייב כאשר ייאנס, אך ברגע קבלת האחריות לא התחייב כלום. וא"כ בנידו"ד לא הוי קבלת אחריות, ולכן חולק על המג"א וסובר שאינו עובר בב"י וב"י.

מעשה, מבאר בשיעורי רבי שמואל (סי' ה) דפליגי בצדדי החקירה הנ"ל: האו"ש אזיל כפי הצד שמסקנת הסוגיא היא שדין קבלת אחריות הוא הקובע, דבזה חייבה התורה. אך לשיטת המג"א לא הוי קבלת אחריות אלא רק "גורם לממון", וס"ל דמסקנת הסוגיא שהקובע הוא הדבר הגורם לממון ולא קבלת האחריות, ולכן די בכך שיהיה כאן גול"מ, כדי שיעבור בב"י וב"י. וזהו א"כ יסוד מחלוקת האחרונים, בהבנת מסקנת הסוגיא.

אך בעיקר דינו של המג"א הקשינו לעיל, מדוע באמת הוי גורם לממון, הרי לכאורה זמן החיוב הינו ברגע הנזק, ולא בשעת הפשיעה (דזה הוי היזק שאינו ניכר), ובשעת הנזק כבר אין כאן שם של "נזק", משום שהחמץ אינו שווה דבר, וא"כ מדוע מתחייב לשלם?

ויש בזה שני ביאורים:

א. הגר"ש שקאפ בחידושיו לב"מ (סי' כה-כו) חידש, שכל פושע מתחייב ברגע הפשיעה, להשיב את החפץ או את דמיו, ובשעה זו כבר אינו נחשב שומר, משום שאינו נאמן למפקיד, ולכן מיד חייב להחזיר את החפץ. וזהו חלק מסיכום השמירה.

לפי דבריו ניתן לומר, שברגע הפשיעה של שומר החמץ – התחייב להשיבו לבעליו (או את דמיו), ובאמת, אם יחזיר את החפץ – ייפטר, אך אם החפץ יינזק – חייב לשלם

¹ ולקמן נביא מדברי הרב אבן העזר שהשיג עליו.

ברגע הפשיעה, מפני שאז התחייב.

אך לכאורה דבר זה תלוי בפלוגתא דרבוותא. התוס' בב"ק (נב ע"ב, ד"ה ושכיחי גמלים) הביאו מחלוקת לגבי תחילתו בפשיעה וסופו באונס שלא מחמת הפשיעה, האם חייב או פטור. השו"ע (ח"מ סי' רצא סע"ט, סי' שצו סע"א ועוד) פסק, שפטור (למשל: הטמין בצריפא דאורבני ופשע לעניין שריפה, אך בסוף נגנב בצורה של אונס). ונראה א"כ שדברי הגר"ש שקאפ הם רק לשיטת המחייבים, דס"ל שהתחייב בשעת הפשיעה ולא מהני מה שנאנס לבסוף [והגרע"א במערכותיו לב"ק כבר תלה את המחלוקת בשאלה זו].

ב. בקובץ שעורים (ב"ק סי' קכו) כתב, שהיזק שאינו ניכר אינו פוטר, והוי כהיזק גמור, אלא שיכול לומר לניזק "הרי שלך לפניך" (וע"ש שהוכיח כן מדברי הרמב"ן בקונטרס דינא דגרמי), ולא יוכל לטעון לו שהחפץ אינו שווה כלום, משום שההיזק אינו ניכר. אמנם, אם יקרה איזה שהוא נזק ניכר לחפץ, וכבר לא יוכל להשיב אותו בעינו – יתחייב לשלם כשעת ההיזק הראשון, אף שלא היה ניכר.

לפ"ז מבואר, דבנ"ד כיוון שפשע, כבר נתחייב אע"פ שההיזק אינו ניכר, משום דהוי היזק, שהרי עתה החפץ אינו שווה מאומה. אמנם אם יחזיר את החפץ בעין – ייפטר ע"י כך, אבל אם אינו בעין חייב לשלם.

***

המשנה בב"מ (נו ע"א) מונה דברים שאין להם אונאה – עבדים, הקדשות ושטרות, וילפינן מדכתוב "רעהו" – למעוטי הקדש. הרמב"ם (פ"ב מהל' שכירות ה"א) ממעט מפסוק זה גם נכרים, שאין בהם דיני שמירה. ולכן, גם אם אדם קיבל שכר על שמירת חפץ של נכרי, ואף אם הוא שואל – פטור. (אבל להיפך תמיד חייב). וכ"פ השו"ע (ח"מ סי' שא סע"א).

א"כ הקשו האחרונים, כיצד ייתכן שעובר בב"י וב"י בחמץ של נכרי שקיבל עליו אחריות, הרי אין שום חיוב שמירה כלפי הגוי?

והאמת, שהראשונים כבר עמדו על כך. הרמב"ן הקשה כן לקמן (ו ע"ב), אהא דאיתא: "נכרי שנכנס לחצירו של ישראל ובציקו בידו – אין זקוק לבער. הפקידו אצלו – זקוק לבער". מקשה הרמב"ן, מדוע אם הפקידו אצלו זקוק לבער, הרי אין חיוב שמירה? ומבאר, דהכא מיירי שקיבל אחריות בפיו בפירוש, וא"כ חייב את עצמו בדבר שהתורה לא חייבתו. כי התורה לא חייבה שמירה בפיקדון של גוי, אך הוא קיבל ע"ע אחריות ולכן עובר. וכך תירץ גם רבינו דוד.

ויש לדון האם די באמירה כדי להתחייב, או שצריך אף קנין.

בב"מ (נח ע"א) יש דיון לגבי נכסי הקדש, ומבואר דבעינן קנין. ולכאור' אף כאן צריך קנין.

אך המחנ"א (הל' שומרינ' סי' ח) מחלק כך: למ"ד דצריך קבלת אחריות ברמה של ש"ש (הרמב"ם, רבינו דוד, מהר"ם חלאווה ועוד, כדלעיל) – צריך קנין. אך לשיטת בה"ג שאף שומר חנם מקבל אחריות – א"כ א"צ קנין.

ומביא ראיה מדברי הגמרא בב"מ (עג ע"ב):

אמר רב חמא: האי מאן דיהיב זוזי לחבריה למיזבן ליה חמרא, ופשע ולא זבין ליה – משלם ליה כדקא אזיל אפרותא דזולשפט (שם מקום). אמר אמירא: אמריתא לשמעתא קמיה דרב זביד מנהרדעא. אמר: כי קאמר רב חמא – הני מילי ביין סתם, אבל ביין זה – לא, מי יימר דמזבני ליה ניהליה? רב אשי אמר: אפילו יין סתם נמי לא, מאי טעמא? אסמכתא היא, ואסמכתא לא קניא...

מבואר, שלולי הבעיה של אסמכתא – היה מתחייב. והרי זו רק גרמא? וכתב הריטב"א דמוכח מכאן שניתן להתחייב בגרמא ב"דברים" בעלמא, וא"צ קנין. קי"ל דגרמא בנזיקין פטור מדיני אדם, ומי שמקבל ע"ע להתחייב אפ' בגרמא – מהני בלא קנין. שהרי זהו הטעם שהערב מתחייב, שאע"פ שלא הזיק והוי רק גרמא, מ"מ נתחדש שכיוון שקיבל ע"ע לשלם אם הלווה לא ישלם – א"צ שום קנין ולא חייבים לעשות שטר (רק לאחר חתימת השטר צריך קנין כי לא על אמונתו הלווהו). וה"נ גבי פרוותא דזולשפט.

מכל זה מוכיח המחנ"א דה"נ כשמתחייב למרות שאינו צריך – מהני אף בלא קנין למ"ד שרמת האחריות גבוהה כשקיבל עליו.

כך מפרשים רמב"ן ורבינו דוד, ש"קביל אחריות" היינו בפירוש, דבלא"ה אינו חייב בשמירה כלל.

אמנם מדברי רש"י דייקו האחרונים דלא ס"ל הכי. רש"י פירש על הגמ' בדף ו ע"א:

הפקידו אצלו – וקביל עליה אחריות, כדמפרש ואזיל, זקוק לבער.

יחד לו בית – כלומר: לא קיבלו עליו, אלא אמר ליה הרי הבית לפניך, הנח באחת מן הזויות – אין זקוק לבער.

והקשו התוס':

וקשה לר"י, מאי איריא "ייחד", אפילו לא יחד נמי? והכי נמי מסיק בסמוך
למימר דשכירות קניא!

והראשונים (רמב"ן ועוד) כתבו דרש"י אתא לאשמועינן, דייחד לא בית עובר על ב"י
וב"י, ומבואר דאע"ג דלא פירש כלום – די בכך כדי להתחייב בב"י וב"י.

ובאמת הרמב"ן ורבינו דוד דחו את פירוש רש"י, וכתבו דהא קי"ל דאין שמירה בגוי,
וא"כ כאשר לא פירש אין לו שום חיוב!

האחרונים (שאג"א סי' פח, שעה"מ הל' שומרין, חק יעקב סי' תמ סק"א) כיוונו לדבר אחד,
וכתבו, דמ"ש הרמב"ם שאין חיוב שמירה בשל גוי, היינו בגו"א או אונסין, אך
בפשיעה חייב, כי כל פושע מזיק הוא. (וכע"ז כתב מהר"ם חלאווה, דאין זה מדיני אחריות
של שומרין, אלא כל אדם שלא שמר הוא פושע. ניתן לומר שכל שומר חינוס מקבל ע"ע שמירה, ואם
הוא פושע נחשב כמזיק). וא"כ ה"נ לגבי גוי, שכאשר פשע חייב. ולכן יש כאן משום
"גורם לממונ", דכממונ דמי. שהרי אם יינזק החמץ בפשיעתו – יתחייב מדין מזיק,
ולכן עובר בב"י וב"י.

והמנ"ח (מצוה יא אות ז) הקשה: אפי' אי נימא דהוי גורם לממונ משום פשיעה, הרי גם
בזה קי"ל שהמזיק את ממונו של גוי פטור, דאימעיט מ"כי יגח שור איש את שור
רעהו". וכן הקשה גם החת"ס בחידושו לסוגיין. וכ"כ הפנ"י (ב"מ נו ע"א), דגבי הקדש
ודאי לא יאמר הרמב"ם שמתחייב בתשלומין בפושע, שהרי אף מזיק הקדש פטור,
וכ"ש שומר שפשע דמהיכי תיתי לחייבו.

[אך מלשונו של השו"ע משמע שכאשר פשע בממונו של גוי – חייב. שכתב "ואפילו
בפשיעה פטור, ויש מחייבים בפשיעה" – ודייק השעה"מ דהכי ס"ל לשו"ע, שחייב.]
וא"כ הדק"ל לפי רש"י, מדוע מתחייב בשמירה, הרי גם מזיק ממונו של גוי א"צ
לשלם?

אלא, שכתב החזו"א (ב"ק סי' י סק"א), דתשלום על ממונו של גוי אימעיט רק בנזקי
שור, דהיינו ששורו נגח את שור הגוי, אך לא בידיים. כלומר, שכאשר הזיק את ממונו
בידיים – חייב. וממילא אף שומר שפשע מתחייב, ומשו"ה הוי גורם לממונ, וכנ"ל.

אך המחצה"ש (סי' תמ) כותב שלא די בכך, שהרי לא די בהתחייבות בדיני מזיק כדי
לעבור בב"י וב"י, אלא בעינן קבלת אחריות ממש, והכא לפי רש"י אין שום קבלת
אחריות ולא די בכך כדי שיעבור באיסור שהייה.

ומחלוקת האחרונים היא בביאור מסקנת הסוגיא, ובשיעורי רבי שמואל (סי' ה) כותב

שהגרי"ז הסתפק מהי המסקנא. וכבר כתבנו את הצדדים בזה לעיל, שהגמ' אומרת דאף למ"ד דבר הגורם לממון כממון דמי, היינו כאשר ליתיה בעיניה, אך כשהוא בעינו – אינו נחשב כממון כלפי השומר, קמ"ל. ויש לדון מהו אותו "קמ"ל"? אפשר לומר, דקמ"ל שהגמ' חזרה בה מכל העניין של "גורם לממון", שאינו קשור לכאן, כי יש גזיה"כ שעובר בב"י וב"י כל היכא דקיבל אחריות. ורק קבלת האחריות היא הקובעת לעניין איסור שהייה. אך אפשר לומר שגם למסקנא, דין "גורם לממון" קובע, והחידוש בפסוק "לא ימצא" הוא שכאן לכו"ע כממון דמי. וא"כ, יסוד האיסור בב"י וב"י הוא משום ש"גורם לממון".

וכבר כתבנו, דנ"מ כאשר יש "גורם לממון" בלי קבלת אחריות – האם עובר בב"י וב"י.

והשתא, יש לתלות בזה את מחלוקת האחרונים הנ"ל. השאג"א וסיעתו סברו, שעובר בב"י וב"י כאשר החמץ גורם לממון, אף כשאין קבלת אחריות מפורשת, כצד ב', שהעיקר הוא "גורם לממון". אך המחצה"ש חולק וסובר שהמסקנא כצד א', שהכל תלוי בקבלת אחריות, ולא די ב"גורם לממון", ולכן אע"פ שמתחייב בפשיעה מדין מזיק, מ"מ כיוון שלא קיבל אחריות אינו עובר.

ונראה שהשאג"א לשיטתו:

במקום אחר (סי' עז) דן השאג"א, גבי ישראל שקיבל חמץ של נכרי לביתו, וקיבל אחריות. (שהרי אנו מוכרים החמץ לגוי ומשאירים אותו בביתנו משום שאנו לא מקבלים אחריות, וכותבים כך להדיא בשטר המכירה) – האם צריך דווקא לשורפו, או דסגי בביטול בעלמא.

השאג"א אומר, שהרי החמץ אינו שלו, ולשיטת התוס' הסוברים שביטול מדין הפקר – איך יוכל לבטל, להפקיר, דבר שאינו שלו (ולגבי משכיר ושוכר רש"י כתב שהשוכר יבטל, כי שם המשכיר נותן לו רשות לזכות בזה כדי שיוכל לבטל, וכפי שביארנו שם). וכך מכריע השאג"א, שאין לו תקנה אלא שריפה².

ואחת הראיות של השאג"א היא:

דהא תניא בפ' כל שעה (כט ע"א-ע"ב) האוכל חמץ של הקדש במועד מעל וי"א לא מעל ומוקי ר"י, דפליגי בדבר הגורם לממון: מ"ד מעל קסבר כממון דמי, ומ"ד לא מעל קסבר לאו כממון דמי. ורב אחא בר יעקב אמר, דכ"ע דבר הגורם לממון כממון דמי ומ"ד לא מעל כר"י כלומר דאמר חמץ שעבר עליו הפסח

² וכן רע"א בתשובה (מהדו"ק סי' כג) פוסק כשאג"א, דלא מהני ביטול בחמץ של נכרי שקיבל עליו אחריות. וכ"כ המקור"ח בפתיחה לסי' תלא. וכן האו"ש (פ"ג מחו"מ ה"ח).

אסור בהנאה ואין כאן גורם לממון, ומ"ד מעל כר"ש דחמץ שעבר עליו הפסח מותר, וה"ל גורם לממון וכיון דכל חמץ בפסח גורם לממון הוא לר"ש דקי"ל כוותיה בהא דשרי חמץ שעבר עליו הפסח. הא וודאי כל חמץ בפסח שהוא שלו יותר ברשותיה קאי וכדידיה דמי אף על גב דאסור בהנאה, מחמץ של אחרים שקיבל עליו אחריות, דהא אפי' למ"ד דבר הגורם לממון כממון דמי אפי"ה בקיבל עליו אחריות לאו כממון דידיה דמי, ומש"ה איצטריך קרא דלא ימצא, לרבוויי דעובר עליו בכל יראה בקיבל עליו אחריות, משום הואיל וכי איתיה הדר בעיניה לאו ברשותיה קאי כדאמרינן בפ"ק דפסחים ואילו בחמץ דידיה גורם לממון הוי ולמ"ד כממון דמי האוכל חמץ של הקדש במועד מעל. והשתא אמרי' דמהני ביטול לחמץ של אחרים שקיבל עליו אחריות אף ע"ג דלאו ממוניה הוא ואפי' גורם לממון נמי אינו כ"ש שיהא מהני ביטול לחמץ דידיה אפי' בפסח אף ע"ג דאסור בהנאה הואיל וגורם לממון אחר הפסח למאי דקי"ל כר"ש דמותר בהנאה, וא"כ אין זה ראייה מדאסור בהנאה ואינו ברשותו דאינו יכול לבטל הא בקיבל עליו אחריות גרע מיניה דאינו שלו ואינו ברשותו ואפי' גורם לממון נמי ליכא ואפי"ה הואיל דאילו מיגנב או מיתבד בעי לשלומי כדידי' דמי לענין ביטול כ"ש חמץ שלו דאע"ג דאסור בהנאה מ"מ עדיף טפי דגורם לממון איכא אחר הפסח דיהני ליה ביטול אלא וודאי ש"מ דבחמץ דלאו דידי' אלא שקיבל עליו אחריות לא מהני ביטול והשתא א"ש הא דקאמר דחמץ בפסח הואיל ואסור בהנאה ולא ברשותיה קאי לא מהני ליה ביטול אף על גב דגורם לממון איכא לאחר הפסח מ"מ הא לא קי"ל כר"ש בהא דס"ל דבר הגורם לממון כממון דמי.

השאג"א רוצה לטעון, שלדעת ר"ש דכממון דמי, לא צריך להגיע לדין של "שני דברים עשאן הכתוב כאילו ברשותו", כי עובר בב"י וב"י משום דהוי כממון ונמצא ברשותו, וכמו חמץ שלו עצמו. ומוכיח השאג"א מכאן שלא מועיל כלל ביטול בדבר שאינו שלו, כלומר בדבר שאין לו בעלות על גופו אלא הוא רק באחריותו מדין "דבר הגורם לממון".

אומר ר' שמואל, דמוכח מהשאג"א, שדי בדבר הגורם לממון בלי קבלת אחריות, שהרי הוא השווה בין חמץ שלו עצמו לבין חמץ של גוי שקיבל אחריות. וכמו שבחמץ שלו אין שום קבלת אחריות אלא רק גורם לממון – מוכח דס"ל לשאג"א שגם בשל גוי איסור השהייה הוא רק מפני שהוא גורם לממון, שזהו הדבר הקובע.

האחיעזר (ח"ג סי' א אות ב) הקשה על דברי השאג"א, דמשמע מדבריו דדווקא לפי תוס' לא שייך לומר שיועיל ביטול לדבר שאינו שלו, ואילו לפי לרש"י מועיל. וזה

אינו, שהרי בגמ' איתא שלאחר שעה שישית א"א לבטל, דאינו שלו, וא"כ גם לפי רש"י י"ל שלא יועיל משום שאינו שלו, ומדוע נקט דווקא לתוס'?

אלא, שבאמת הבית מאיר (סי' תלא) חולק על השאג"א וסובר שמועיל ביטול לחמץ של נכרי שקיבל עליו אחריות, בין לרש"י בין לתוס'. וכיצד? מכל שכן – אם על חמץ שלו מהני ביטול וא"צ שריפה, ק"ו שיועיל ביטול לחמץ שאינו שלו, ורק קיבל עליו אחריות מדין דבר הגורם לממון. דהיינו: בין לרש"י ובין לתוס', כאשר יאמר הישראל שמבחינתו החמץ אינו שווה כלום, ולא אכפת ליה אף אם יישרף (וישלם על כך, שהרי קיבל אחריות), ולכן מהני ביטול, דלא כהשאג"א.

ויש לציין, שאף לפי הבית מאיר החולק על השאג"א וסובר שמועיל ביטול, מ"מ נראה פשוט שהוא מודה לשאג"א, שדין "גורם לממון" הוא הקובע. דאם נאמר שצריך שתהיה קבלת אחריות – הרי כאשר אומר שמבחינתו יישרף החמץ וישלם – לא הפקיע את קבלת האחריות, אלא רק את ה"ממון" שבחמץ, ודי בכך כדי שלא יעבור בב"י וב"י. וא"כ מוכח דס"ל להבית מאיר שיש מציאות של קבלת אחריות בלי גורם לממון, ובכל זאת אינו עובר. ומבואר שהוא מודה שה"גורם לממון" הוא הקובע.

וכבר כתבנו לעיל, שהקוב"ש והאו"ש (פ"ג מחו"מ ה"ח) ועוד, סוברים שקבלת האחריות היא קובעת.

***

לעיל הבאנו את דברי המג"א (סי' תמג סק"ה) הסובר, שהנפקד חייב לשלם דמי הפקדון למפקיד, דהא שומר חנם שהיה יכול להציל ברועים ובמקלות ולא הציל חייב, וה"נ היה לו למוכרו קודם זמן איסורו. ואין לומר שהמפקיד פשע שלא מכר לגוי, כיון דקי"ל דאין הנפקד רשאי לסמוך על זה וחייב למוכרו, א"כ היה לו לנפקד למוכרו. אמנם אם החמץ עדיין בעין, אומר לו "הרי שלך לפניך". עכת"ד.

לפ"ז, אומר הצ"ח בסוגיין, שבחמץ של ישראל מודים כל הראשונים שעובר בב"י וב"י כאשר קיבל אחריות. כל המחלוקת של הראשונים בסוגיין בדרגת החיוב – היא רק בחמץ של נכרי. כי בחמץ של ישראל מתחייב בדרגת שומר חנם לכו"ע, דהוי פושע שלא מכר אותו, וא"כ הוי דבר הגורם לממון, שהרי אפ' אם ייאנס – יצטרך לשלם כל ערכו.

תלמידו של המג"א, הרב אבן העוזר (ר' עוזר ב"ר מאיר) מקשה מדברי הגמ' לקמן (ו ע"א): "ואמר רב יהודה אמר רב: חמצו של נכרי – עושה לו מחיצה עשרה טפחים

משום היכר, ואם של הקדש הוא – אינו צריך. מאי טעמא – מיבדל בדילי אינשי מיניה. רב פוסק לקמן (כט ע"ב) כרבי יהודה, שחמץ אחר הפסח אסור מה"ת (ע"ש בסוגיא). יוצא שכל אדם שיש לו חמץ של הקדש – חייב למכרו ואל"ה הוא פושע. וא"כ יוצא דהוי גורם לממון, וא"כ יעבור עליו בב"י וב"י. ומדוע כאן אומר שאינו עובר על חמץ של הקדש?

והשתא, לפי האו"ש שהכל תלוי בקבלת אחריות ולא בגורם לממון, וכנ"ל, ולשיטתו לק"מ, שהרי כאן כבר התחייב בתשלומין, וא"כ מ"מ חייב בתשלומין כי הוא פושע, ואין כאן קבלת אחריות, כי משאיר את החמץ רק כדי שיוכל לומר הרי שלך לפניך, ולכן אינו עובר כי אין קבלת אחריות.

ולסוברים שהעיקר תלוי בגורם לממון, יש לבאר לפ"ד הגר"ש שקאפ דלעיל, שהערך נקבע לפי זמן הפשיעה, והכל תלוי בדיני שומרים, ומכיוון שהקדש אינו שייך לדיני שומרים – יוצא שלא התחייב כלום, וממילא אין כאן דבר הגורם לממון. כלומר: אין כאן דין "מזיק" דהוי היזק שאינו ניכר, ודיני שומרים לא שייכים בהקדש, ולכן לא הוי גורם לממון, כי מבחינתו אין לו צורך בחמץ.

***

שיטת התוס' לקמן (כט ע"א, ד"ה בדין), שהגוזל חמץ מנכרי חייב באחריותו, דהוי כשלו, ועובר עליו בב"י וב"י. וכ"כ הרמב"ן ועוד.

והבאנו לעיל דברי השיטמ"ק בב"ק צח (בסוגיית הגוזל חמץ לפני הפסח ובא אחר וביערו במועד – פטור, שהכל מצווים לבערו) בשם הר"מ מסרקסטה החולק וסובר, שצריכים לחול שני תנאים כדי שיעבור עליו: שלו וברשותו. ולכן אם אינו שלו – לעולם אינו עובר. ולכן הגזלן אינו עובר בב"י וב"י מפני שאינו שלו. והתקשו האחרונים, שהרי קיבל אחריות, וא"כ צריך לעבור?

האו"ש (פ"ג מחו"מ ה"ח, הובא לעיל) מבאר ע"פ היסוד שנתבאר לעיל, שהכל תלוי במסקנת הסוגיא – אם הכוונה שאע"פ שמדיני ממונות החמץ אינו שייך לשומר, ולא הוי כממונו, בכ"ז חידשה התורה שכל קבלת אחריות מחשיבה את החמץ כ"מצוי בידו" ועובר עליו. לפי הבנה זו, הכל תלוי בקבלת אחריות. אך לפי הצד השני, מסקנת הגמ' היא שהכל תלוי בדבר הגורם לממון, ולגבי איסורי ב"י וב"י חידשה תורה שדבר הגורם לממון כממון לכו"ע.

וכאמור, נ"מ כשאין קבלת אחריות אך הוי גורם לממון.

מעשה, מבאר האו"ש, שהמקרה של גזלן הוא ממש המקרה של הנ"מ בין הצדדים: הגזלן חייב בתשלומי החפץ, אך יכול להיפטר מכך ע"י השבת הגזילה. ובמידה והחפץ יאבד, ייגנב וכדו' – יצטרך לשלם. ופשוט וברור הוא, שחיוב התשלומין אינו מפני שקיבל אחריות, אלא משום שגזל, דאל"ה היה צריך לשלם כשעת האבידה, כדאמרינן בב"מ (מג) איתבר ממילא משלם זוזא, ולא משלם ארבעה זוזים, דע"כ חיוב התשלומין הוא רק בגלל מעשה הגזילה. ולכן, כאשר החפץ אינו בעין, משלם ג"כ כשעת הגזילה.

בכה"ג, החמץ הוא גורם לממון אך אין קבלת אחריות. וניתן לומר שהר"מ מסרקסטה סבר, שגזלן אינו עובר בב"י וב"י, משום שמסקנת הסוגיא שהכל תלוי בקבלת אחריות, שזהו הדבר הקובע שעובר בב"י וב"י. וכך ביאר ר' שמואל (סי' ה) בדברי האו"ש.

ולשיטת האו"ש, דברי הצ"ח והאבן העוזר הנ"ל אינם להם התחלה. הצ"ח כתב, שאם לא ביער את החמץ הרי הוא פושע. אלא דלא גרע מגזלן, שיכול להשאיר החמץ כמות שהוא ולומר לו הרי שלך לפניך. ואזיל לפי הצד שמסקנת הסוגיא שהכל תלוי בגורם לממון. אך לפי האו"ש שהכל תלוי בקבלת אחריות ולא בגורם לממון – לק"מ, שהרי כאן כבר התחייב בתשלומין, וא"כ מ"מ חייב בתשלומין כי הוא פושע, ואין כאן קבלת אחריות, כי משאיר את החמץ רק כדי שיוכל לומר הרי שלך לפניך, ולכן אינו עובר כי אין קבלת אחריות.

וא"כ יש בינתיים שתי נ"מ בין ההבנות: א. במקרה של גזלן. ב. במקרה של שומר חנם.

ונ"מ נוספת: בגמ' לקמן (ל ע"ב-לא ע"א) יש הו"א לומר, שהנימוק לכך שלאחר הפסח מותר בהנאה, משום שאע"פ שהחמץ בביתו של ישראל ולא הרהינו אצלו – בעל חוב למפרע הוא גובה, וא"כ כביכול החמץ היה אצל הנכרי כל הפסח. והקשה הפנ"י, הרי גם אם החמץ היה אצל הנכרי, מ"מ לא גרע מחמץ של נכרי שהפקידו אצל ישראל וקיבל עליו אחריות, שמבואר להדיא בסוגיין שעובר, וא"כ מהי בכלל ההו"א של הגמ'?

ויישב בהגהות ברוך טעם על הפנ"י שם, וכ"כ הקוב"ש (אות יט), שבכה"ג הלווה דומה לגזלן, שחיוב התשלומין נובע מההלוואה, ולא אמרינן שהחיוב נובע מכך שהחמץ אבד וכדו'. "קבלת אחריות" פירושה, שמקבל אחריות על החפץ בשעת ההלוואה (או בשעת הגזילה). וא"כ, יש כאן קבלת אחריות, אך אין דבר הגורם לממון,

ובכה"ג אינו עובר לפי צד זה.

ונ"מ נוספת – הרמב"ם (פ"ד מחו"מ ה"ד) כותב:

גוי אנס שהפקיד חמצו אצל ישראל, אם יודע הישראלי שאם אבד או נגנב מחייבו לשלמו וכופהו ואונסו לשלם אף על פי שלא קבל אחריות הרי זה חייב לבערו, שהרי נחשב כאילו הוא שלו מפני שמחייבו האנס באחריותו.

וכתבו הנו"כ, שמקורו של הרמב"ם מהסוגיא דידן, גבי חמירא דבני חילא, שהרמב"ם למד דמיירי שהם אנסים, משום שהישראל הוא לכל היותר שומר חנם ולא קיבל ע"ע אחריות למקרה של גניבה ואבידה, ובכל מקרה הגויים יכפו אותו לשלם אף בגניבה ואבידה, ולכן מחויב לבער את החמץ מפני שנחשב כאילו הוא שלו.

והראב"ד השיג:

א"א: דבר זה הוציא ממאי דאמר להו רבא לבני מחוזא בעירו חמירא דבני חילא כיון דאילו מיגניב ברשותיכו הוא כדידכו דמי, ונדמה לו שזה האחריות מן האנס הוא ועל כרחם היה וא"כ במוצאי הפסח איך היה נמצא שהיה אומר להם רב נחמן (לקמן ל) "פוקו ואייתו לן חמירא דבני חילא" והלא נשרף היה כשלהם, אלא ודאי לא היה אונס בדבר כלל ויכולים היו להחזירו לשמירת עצמן כשירצו וערב הפסח החזירוהו להם ומוצאי הפסח נטלוהו מהם והתשלומין שהם מן האונס אינן כדין אחריות.

וכ"כ רבינו דוד לדחות דברי הרמב"ם, ופירש דמיירי שקיבלו אחריות בפירוש, ולא ב"גוי אנס", דזה אינו אלא גזל בעלמא³.

ונראה, שמחלוקתם תלויה בנ"ל: הרמב"ם סובר שא"צ שתהיה קבלת אחריות דווקא, משום שהעיקר שיהיה דבר הגול"מ, ולכן עובר הישראל בב"י וב"י אף היכא דלא קיבל אחריות.

אך רבינו דוד והראב"ד סוברים, דלא סגי בכך שיהיה דבר הגול"מ, אלא בעינן שתהיה קבלת אחריות, וכ"כ להדיא רבינו דוד: "שאחריות מן האונס אינה אחריות, אלא גזל בעלמא", ומבואר שהוא מצריך שתהיה כאן קבלת אחריות ממש, ואי לא הכי אינו עובר באיסור שהייה.

בירושלמי (פ"ב ה"ב):

³ וכן הביא בקרבן נתנאל (סי' ד, אות ט), את השיטות הנ"ל.

"לא יראה לך" – אית תניי תני: "לא יראה לך", לך אין את רואה אבל רואה את לגבוה, אית תניי תני אפילו לגבוה. מאן דאמר לך אין את רואה רואה את לגבוה – בשהקדישו קודם לביעורו, מאן דאמר אפילו לגבוה כשהקדישו לאחר ביעורו. א"ר בון בר חייה קומי רבי זעירא: תיפטר בקדשים שהוא חייב באחריותן, כר"ש (הסובר דקדשים שחייב באחריותן כדידיה דמיין ותרווייהו בהקדישן קודם ביעורן – קרבן העדה).

והקשה מהרי"ט אלגאזי (הל' חלה), מדוע רבי בון מבאר דווקא אליבא דר"ש, הרי ניתן לומר גם לפי רבנן, שהרי בחמץ מודו שדבר הגורם לממון כממון דמי?

ובאחייעזר (ח"ג סי' א אות ה), וכן בקוב"ש (פסחים אות יז, ח"ב סי' כו) מיישבים בפשטות כנ"ל, שיש לדמות את נידון דין לדין הלוואה ולדין גזילה שנתבארו לעיל. כלומר: אם אדם הפריש שור לעולה, ומת – צריך להפריש שור אחר, אך אין זה מפני ש"קיבל אחריות" על השור שמת, אלא בגלל שנדר בתחילה להפריש שור לעולה. החיוב חל משעת הנדר כשם שחיוב הגזולן משעת הגזילה וחיוב הלווה משעת ההלוואה, אך אין כאן מושג של "חיוב אחריות". לא אבידת החפץ מחייבת בתשלום, אלא ההתחייבות נוצרת בשעת הגזילה, ההלוואה או הנדר.

וממילא, לא שייך כאן חיוב אחריות, ובכה"ג לדעת רבנן אין שום חיוב, משום שהקובע הוא חיוב האחריות, וכך נלמדת מסקנת הסוגיא, דלא כמו שלמד מהרי"ט אלגאזי שבחמץ לכו"ע דבר הגול"מ כממון דמי.

נמצא, שהחקירה שחקרנו במסקנת סוגייתנו, היא גופא מחלוקתם של רבנן ור"ש המבוארת בירושלמי: לדעת ר"ש, דבעלמא ס"ל דבר הגול"מ כממון דמי – בד"כ הוא סובר כן לכשיאבד החפץ או יינזק, אך כל זמן דאיתיה בעיניה עדיין אינו נחשב כממון, אך חידשה התורה שלגבי חמץ כבר עכשיו נשב כממון שלו, וא"כ הוא סובר שהקובע הוא דבר הגול"מ. אך לשיטת רבנן, שאף בעלמא לא אמרינן דכממון דמי, מהיכי תיתי שבחמץ יהיה חידוש גדול כזה, ולכן י"ל שהם סוברים שהתורה חידשה שהכל תלוי בקבלת האחריות. וכ"כ האפיקי ים (ח"ה סי' ט) מסברא, שהדיון במסקנת הגמ' תלוי במחלוקת ר"ש ורבנן כנ"ל.

הצעה נוספת בביאור שיטת הר"מ מסרקסטה:

כתב הרא"ש (ס"ס ד):

יש מן הגאונים שאמרו, ישראל שהפקיד חמצו אצל נכרי או אצל ישראל חברו, וקבל הנפקד עליו אחריות – הנפקד חייב בביעורו ולא המפקיד אף על פי שהוא שלו כיון שאינו ברשותו...

ובהמשך הביא הרא"ש את שיטת רבינו יונה, דלעולם ברשות המפקיד הוא, וחייב לבערו מן התורה. וכותב הרא"ש שלא הבין ראיתו, ובסוף דבריו סובר כרבינו יונה וכותב בזה"ל: "ונ"ל דדבר פשוט הוא דאע"פ שהנפקד קבל עליו אחריות מ"מ עיקר הממון של הבעלים הוא וכיון שהשאלו הנפקד ביתו לשמירת ממונו קרינא ביה ביתו". עכ"ל.

האם לדעת רבינו יונה המפקיד בלבד עובר, או גם המפקיד וגם הנפקד?

השו"ע (סי' תמ סע"ד) פסק: "ישראל שהפקיד חמצו אצל ישראל חברו או אצל האינו יהודי, אף על פי שקבל עליו הנפקד אחריות – עובר עליו (אף) המפקיד". המילה "אף" נתונה בסוגריים, ונכתבה ע"י הבאר הגולה, שכתב דכן מוכרח לגרוס בדברי השו"ע, ששניהם עוברים, שהרי קיבל אחריות וכמ"ש השו"ע לעיל סע"א. וכ"כ הב"ח.

אך הלבוש כותב שרק המפקיד עובר (ולפי דבריו אין לגרוס "אף"), וז"ל:

וכיון שעל המפקיד מוטל לבערו, נראה שאין הנפקד עובר עליו אם הוא ישראל, דלא רמיא עליה לאטרוחי לבעורי חמץ של ישראל חברו, אף על גב שהוא ברשותו אין זה נקרא רשותו, דהא השאלו לאחרים כיון שהמפקיד ישראל הוא.

ויש לבאר את שיטת הלבוש:

התורה חידשה בחמץ סוג בעלות חדש. ישנה בעלות לעניין דיני ממונות ויש בעלות לעניין איסור ב"י וב"י. התורה חידשה, שגם אדם שאינו בעלים לעניין דיני ממונות (כי חמץ אינו שווה כלום, דהוי איסורי הנאה), מ"מ נחשב בעלים לעניין איסור שהייה.

בזה מתבארים דברי הרמב"ם (פ"א מהל' חו"מ ה"ג), שהקונה חמץ בפסח לוקה. ומקשים, כיצד קונה חמץ, הרי הוי איסורי הנאה? אלא, כתב הרשב"א בשו"ת (ח"א סי' קעח) והריב"ש (סי' תא) דהיינו רק לעניין דיני ממונות, אך יש בעלות שהתורה חידשה בדיני חמץ ומצה. וכ"כ הריטב"א.

אם האדם מקבל אחריות על חמץ – מבואר בשמעתין שעובר ב"י וב"י. וכאן יש לדון, מדוע? האם עובר משום שהחפץ שלו מדיני ממונות, או ע"י חידוש התורה שכאשר מקבל אחריות הוי כשלו? פשוט כהצד השני, שהרי עצם העובדה שקיבל

אחריות אינה גורמת שיהיה שלו מצד דיני ממונות, ורק החידוש של התורה הוא שגורם לו לעבור.

כאשר אדם מפקיד חמץ אצל חברו – הבעלות הממונית היא של המפקיד, אך הבעלות האיסורית, מצד ב"י וב"י – שייכת גם לנפקד.

מעשה י"ל, שהלבוש סובר, שהבעלות של המפקיד, שהיא גם ממונית וגם איסורית, גדולה לאין ערוך מבעלותו של הנפקד, שהיא רק איסורית. והביאור בזה פשוט, שהתורה חידשה שאדם עובר ונחשב בעלים לעניין איסור שהייה, רק כאשר אין בעלים אחרים מצד דיני ממונות, אך כאשר יש מפקיד ישראל, שהוא הבעלים מדיני ממונות, וגם יש לו חלק בבעלות האיסורית – הסברא נותנת שרק הוא יתחייב, ובכה"ג התורה לא אמרה שהחמץ נחשב של השומר.

אך בחמץ של נכרי, שלא שייך לגביו האיסור, בכל מקרה עובר הישראל בב"י וב"י כשקיבל אחריות, כי בכה"ג התורה חידשה.

ולפ"ז מבוארים דברי רש"י שכתב דמיירי שגוי הפקיד, ובמקרה זה אמרינן דכאשר קיבל אחריות עובר בב"י וב"י.

ועפ"ז יש לבאר את דברי הר"מ מסרקסטה, שהגזלן אינו עובר בב"י וב"י, משום דמיירי בגוזל מישראל חברו, ובכה"ג הבעלות הממונית נחשבת של הנגזל והתורה לא חידשה שיתחייב.

וממילא, אין כלל מחלוקת בין התוס' לר"מ מסרקסטה. התוס' דיברו על הגוזל חמץ מנכרי, ובכה"ג קבלת האחריות גורמת שיעבור בב"י וב"י, שהתורה חידשה שיש לו בעלות לעניין זה. אך הר"מ דיבר על הגוזל חמץ מישראל חברו, וכנ"ל.

***

נושא נוסף שיש לברר בסוגיית "דבר הגורם לממון":

בדעת ה'איכא דאמרי' שבגמ' מבואר, דלמ"ד דבר הגורם לממון לאו כממון דמי, היינו דאיצטריך "לא ימצא", ללמדנו שאם קיבל אחריות עובר באיסור שהייה, אך לר"ש דבכה"ג כממון דמי – "לא ימצא" למה לי? ומבאר הגמ': "איצטריך, סלקא דעתך אמינא: הואיל וכי איתיה – הדר בעיניה, לאו ברשותיה קאי – קמשמע לן".

ופירש"י:

הואיל וכי איתיה הדר – הוא גופיה למריה בעיניה, וזה עדיין לא נאבד, וכי אמרה ר' שמעון לההוא – היכא דינו בעין, כגון גבי גונב קדשים שהיו הבעלים חייבין באחריותן, אמר רבי שמעון אף על פי שאין כפל להקדש, דכתיב לרעהו ולא להקדש – הכא חייב, דכיון דזה חייב באחריותן – רעהו קרינא ביה, דהא גרם לו להתחייב ממון.

כלומר: ר"ש סבור שדבר הגורם לממון הוי כממון, רק כאשר אבד החפץ מיד השומר, דבכה"ג נחשב כבעליו, שהחפץ אינו בעין. והכא קמ"ל דאף היכא דאיתיה בעיניה – עובר עליו.⁴

ובפשטות מבואר, שבעלמא סובר ר"ש דהיכא דאיתיה בעיניה אינו נחשב כממון.

והקצה"ח (סי' שפו סק"ז) מביא בזה קושיא בשם בנו, רבי יוסף בעריש:

אמנם בני הנבון מוהר"ר יוסף בעריש הכהן ש"ן הקשה, מהא דאמרינן בסנהדרין דף קי"ב (ע"ב), בהא דתני היו בה קדשים – קדשי מזבח ימותו, ופריך: "ואמאי ימותו? ירעו עד שיסתאבו וימכרו ויפלו דמיהן לנדבה! [וכו'] ריש לקיש אמר: ממון בעלים הוא, והכא בקדשים שחייב באחריותן ור' שמעון היא, דאמר ממון בעלים הוא." ופירש רש"י שם הלכך לענין עיר הנדחת נמי ממון בעלים הוא ודיינינהו לפי חרב כשאר בהמות שבתוכה והלכך אסירי דמיהן בהנאה, והאי דקאמר ימותו ולא אמר שיחרימו אותה עמהם משום כבוד שמים ע"ש. והוי מוכח דאפילו איתנהו בעינא קאמר רבי שמעון כממון. וצ"ע.

מוכח מסוגיא דסנהדרין, שההתייחסות אל הקרבן היא כאל ממון בעלים, אע"פ שהוא עדיין בעינו (עד כדי כך, שדינו בחרב). ואיך זה מתיישב עם דברי הגמ' דידן, דמשמע דס"ל לר"ש דכממון דמי רק היכא דליתיה בעיניה! ?

וכעין זה מקשה הקצה"ח מדברי התוספתא:

ובתוספתא פ"ד דב"ק (ה"א) "שור של הקדש – הבעלים חייבים באחריותן. הבעלים נוטלין את נזקו ונותנין את נזקו" ע"ש. ומשמע דאיתא כרבי שמעון דאמר דבר הגורם לממון כממון, ומדקתני נותנין את נזקו משמע דאפילו איתנהו בעינא הו"ל דבר הגורם לממון וכממון. וצ"ע.

האו"ש (פ"ד מהל' חו"מ ה"ג) והקוב"ש (אות יח), מקשים ממקור נוסף, והוא מהגמ' בב"ק. במשנה שם (עד ע"ב) שנינו: "גנב והקדיש ואח"כ טבח ומכר – משלם תשלומי כפל ואינו משלם תשלומי ד' וה'". ובגמ' (עו ע"א):

⁴ וגם כאן יש לחקור כנ"ל, בשני אופנים בהבנת דברי הגמ' "קמ"ל", ולקמן נשוב לזה.

גנב והקדיש ואחר כך טבח ומכר כו'. אמרי: בשלמא אטביחה לא מחייב, דכי קא טבח – דהקדש קא טבח ולא דמריה קא טבח, אלא אהקדש ליחייב, מה לי מכרו להדיוט מה לי מכרו לשמים! הא מני? ר"ש היא, דאמר: קדשים שחייב באחריותן ברשותיה דמריה קיימי⁵.

ומבואר, שאף אחר שהקדיש הוי עדיין רכושו, ואע"ג דאיתיה בעיניה.

מקור נוסף: הירושלמי במכילתין (פ"ב ה"ב) גבי הדין שאין עוברים בחמץ של אחרים, כותב: "לא יראה לך – אית תניי תני: לא יראה לך, לך אין את רואה אבל רואה את לגבוה. אית תניי תני, אפילו לגבוה. מאן דאמר לך אין את רואה את לגבוה בשהקדישו קודם לביעורו מאן דאמר אפילו לגבוה כשהקדישו לאחר ביעורו. א"ר בון בר חייה קומי רבי זעירא תיפתר בקדשים שהוא חייב באחריותן כר"ש". כלומר, שר"ש הוא הסובר שעובר בב"י וב"י אפילו בשל גבוה, משום דס"ל בכה"ת כולה דדבר הגורם לממון כממון דמי. אך לרבנן דלאו כממון דמי, אינו עובר אף אם קיבל אחריות, משום שאין בקדשים הגדרה של קבלת אחריות. ומבואר שמחלוקתם תלויה בגדרים הרגילים שבכל התורה כולה (דלא ככבלי). וגם כאן משמע שלדעת ר"ש עובר אע"ג דאיתיה בעיניה, ואין זה דין מיוחד גבי חמץ בפסח, אלא כך היא סברתו בכל התורה כולה, וגם מכאן מוכח נגד המבואר בסוגייתנו.

ונביא שתי דרכים בביאור העניין:

א. כבר הבאנו לעיל שתי הבנות במסקנת הגמ' "קמ"ל". הבנה אחת: יש כאן חידוש מיוחד בחמץ, דאע"פ שבכה"ת היכא דאיתיה בעיניה אינו נחשב כממון, מ"מ התחדש בחמץ דאע"ג דאיתיה בעיניה כממון דמי. ולפי הבנה זו אכן קשות כל הקושיות דלעיל, וכך תפס הקצה"ח והאחרונים הנ"ל.

אך יש הבנה שנייה: מסקנת הגמ' היא, שדעת ר"ש היא שלומדים מדין "לא ימצא" שבכל התורה כולה כממון דמי אף היכא דאיתיה בעיניה. וכך הבינו הצ"ח בסוגיין, וכן משמע מדברי מהרי"ט אלגאזי בהל' חלה. ולפ"ז לק"מ כלל מכל המקורות הנ"ל, שאכן כך היא המסקנא בכל התורה.

ונראה שכן דעת הט"ז, ונקדים:

הבאנו לעיל את דברי הרא"ש (סי' ד), בעניין מי חייב לבער – המפקיד או הנפקד:

⁵ ובהמשך מקשה הגמ', שהרי הסיפא היא דעת ר"ש, ומשמע שהרישא אינה כר"ש, ע"ש.

יש מן הגאונים שאמרו: ישראל שהפקיד חמצו אצל נכרי או אצל ישראל חברו וקבל הנפקד עליו אחריות – הנפקד חייב בביעורו ולא המפקיד, אף על פי שהוא שלו, כיון שאינו ברשותו...

וה"ר יונה ז"ל היה אומר, דלעולם ברשות המפקיד הוא וחייב לבערו מן התורה. כדאמרינן בפ' מרובה (עו ע"א) וגונב מבית האיש. ולא מבית הקדש. כך מצאתי בשם ה"ר יונה ז"ל ולא הבנתי ראיתו...

הרא"ש מקשה על ראית רבינו יונה, דמהיכן מוכח שהמפקיד צריך לבער, הרי בגמ' בב"ק שם הובאה רק מחלוקת גבי דבר הגורם לממון?

מבאר הט"ז (סי' תמ סק"ד) את שיטת רבינו יונה באופן הבא: בלישנא קמא בסוגיין, גרסינן בזה"ל: "הניחא למאן דאמר: דבר הגורם לממון – כממון דמי. אלא למאן דאמר: לאו כממון דמי, מאי איכא למימר? – שאני הכא, דאמר לא ימצא". ומשמע לפי לישנא זו, דלמ"ד דבעלמא כממון דמי, א"צ לריבויא ד"לא ימצא", שהרי בכה"ת קבלת אחריות גורמת שיהיה ממון, וריבוי זה נצרך רק לרבנן דבעלמא ס"ל דלאו כממון דמי.

והנה, בסיפיה דקרא כתיב "בבתיכם", וא"כ ודאי שאם קיבל אחריות על חמץ של נכרי אך החמץ נמצא בביתו של הנכרי – אינו עובר, משום שצריך גם קבלת אחריות וגם שהחמץ יהיה בביתו שלו. וא"כ, לרבנן דילפי מקרא ד"לא ימצא" – הפסוק מדבר רק על חמץ של נכרי, שישאל קיבל עליו אחריות, שרק בזה יש חילוק בין "בתיכם" לבין ביתו של הנכרי, אך בחמץ שלו ממש – ודאי עובר אף אם נמצא במקום אחר.⁶ אך לדעת ר"ש דכממון דמי, שאינו לומד מקרא ד"לא ימצא", נמצא שאין חילוק בין חמץ שלו לבין חמץ של נכרי, ובשניהם בעינן שיהיה "בבתיכם".

וא"כ יוצא, שיש נ"מ בין דעת רבנן לדעת ר"ש, בחמץ שלו הנמצא בבית אחר. כלומר: השאלה אם דבר הגורם לממון כממון דמי תלויה בשאלה האם עובר באיסור שהיה בחמץ שלו שאינו נמצא בביתו.

וממילא מבוארים דברי רבינו יונה, דשפיר כתב לחייב המפקיד, כי הוא פוסק כרבנן דלא כממון דמי, אבל תנא דמכילתא ס"ל כר"ש דכממון דמי, וממילא יש קולא על המפקיד בבית הנפקד, וא"כ, שחמץ ממש של ישראל בבית הגוי פטור, ה"ה נמי חמץ של גוי בבית ישראל – פטור דבעינן תרתי לגריעותא דוקא. ועפ"ז ניחא במה שהביא

⁶ אמנם הרמב"ן, רבינו דוד, מהר"ם חלאווה ועוד חולקים וסוברים שאף בחמץ שלו בעינן שיהיה ברשותו. אך ישנם ראשונים הסוברים כהט"ז.

רבינו יונה ראה מהגמ' בב"ק, להוכיח דקי"ל גורם לממון לאו כממון דמי. ע"ש בט"ז.

בהגהות יד אפרים על הט"ז מקשה, דכל הפלפול הנ"ל הוא רק לפי הלישנא קמא, אך לפי האיכא דאמרי ר"ש מודה דכאשר איתיה בעיניה לאו כממון דמי, ורק בחמץ חידשה התורה בפסוק "לא ימצא" דכממון דמי אף דאיתיה בעיניה, וא"כ לפי לישנא זו כו"ע לומדים מפסוק זה, ואין שום נ"מ! ?

אך להנ"ל אפשר שהט"ז אזיל בשיטת הצל"ח ומהריט"א, שמסקנת הגמ' היא שר"ש סובר אף בעלמא דכממון דמי גם היכא דאיתיה בעיניה.

אמנם בשו"ת פרי יצחק לגר"י בלאזר העיר, שמלשון רש"י לא משמע כן, שבפשט דבריו משמע שבא לפרש את דברי ר"ש לפי האמת, דהיינו דבעלמא באמת ס"ל דלא כממון דמי היכא דאיתיה בעיניה, ורק בחמץ יש חידוש מיוחד. ואכן כ"כ בשו"ת צמח צדק (סי' לא), הובא בקצה"ח שם. אא"כ נאמר שרש"י כתב כן רק בהו"א. ודוחק.

וקושיא נוספת על הבנת הצל"ח (והט"ז), הקשה הגר"ב פרנקל-תאומים בספרו ברוך טעם (שער ו') כותב, דאי נימא שחמץ הוא גילוי מילתא לכל התורה, מדוע חכמים לא מודים לזה?

אך אפשר לדחות קושיא זו, דהצל"ח תפס שלדעת חכמים מסקנת הסוגיא אינה שבחמץ כממון דמי, אלא מסקנתם היא שבחמץ סגי בקבלת אחריות. ורק לר"ש דבעלמא כממון דמי – ה"נ בחמץ. וכמו שביאר האפיקי ים (ח"ב סי' ט), שהבנת מסקנת הסוגיא תלויה בפלוגתת רבנן ור"ש.

בחיי רבי שמואל רוזובסקי (אות קט) תמה על ביאורו של הצל"ח, מדוע בחרה הגמ' לחדש גדר זה כאן, לכאורה היה יותר לחדש דין זה בענייני ממונות ולא בסוגיא שעוסקת בדיני חמץ.

וא"כ יש כמה קשיים בביאור זה, אך עכ"פ כך כתבו כמה אחרונים.

ב. דרך נוספת ליישב את המקורות הנ"ל:

בשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' סב אות ב-ג ועוד), ובספר חזון יחזקאל בשם ר' חיים מבריסק (אינו מופיע בכתבי הגר"ח שבידינו) ביארו באופן זה: יש שני דינים שונים ב"דבר הגורם לממון". דין אחד בקדשים ודין אחד בדיני שומרים. בקדשים – החיוב רובץ על הבעלים ברגע שנדר, והפרשת השור היא פירעון החוב. בשומרים – החיוב הוא מרגע ההיזק ולא מרגע חיוב השמירה.

בהגדרת "דבר הגורם לממון" הקוב"ש (אות יח), ורבי שמואל (אות קט) בשם ר' שמעון שקאפ (ג"ז אינו נדפס) מבארים, שהמושג "בעלות" רחב מאוד. מבואר בגיטין מב שאפשר למכור עבד לקנס, כלומר שהקונה בעלים לעניין קנס, וכן אפשר למכור פרה לכפילא, כמבואר בריש המפקיד, וכן בעניינים נוספים.

וה"נ, מבארים האחרונים, גבי דבר הגורם לממון, שברגע שהחפץ יאבד – הוא הופך להיות של הנפקד, המאבד, וממילא חייב בתשלומיו. בב"ק עב ע"ב איתא, שאם הפקיד שור ביד חברו, והשור נגח אדם והרי הוא "שור נסקל", יכול הנפקד לומר למפקיד הרי שלך לפניך. ולר"ש דכממון דמי, צריך לשלם כפל לשומר, דאע"ג שאינו שלו, מ"מ לעניין איבוד החפץ הוי שלו. לפי ביאור זה, הבעלות באה לידי ביטוי רק כאשר אבד החפץ, משום שכאשר אבד – זה בעצם השור של השומר.

הקוב"ש מוסיף להוכיח מה"ד בסוכה (לה ע"ב) גבי אתרוג של מעשר שני, דפליגי אמוראי אי בעינן היתר אכילה או דין ממון, ומוכח שיש בעלות על גוף החפץ – השייך לבעליו, אך יש בעלות של "דין ממון" – השייכת לגבוה. וה"נ גבי איסורי הנאה, שגוף החפץ שייך לבעלים אך אין לו שום ערך ממוני כלפיו. וכ"כ תוס' בגיטין (סו) גבי חמרא לדמיה. ממילא, מ"ש ר"ש דכממון דמי, היינו דאע"ג דגוף החפץ אינו שלו – אך ממנו שייך לו. רק השווי הממוני – ערך החפץ – שייך לנפקד, אף שהגוף אינו שלו, ולכשיאבד – גם הגוף יהיה שייך לו⁷.

ממילא יש לחלק כך: לגבי שומרים, אין כרגע שום זכות שימוש של השומר בגוף החפץ, ולכן אין לו בעלות בזה. הבעלות מתחילה רק כאשר יאבד – היכא דליתיה בעיניה. אך בקדשים, יש לו בעלות בגוף החפץ, ולכן בהא אפילו היכא דאיתיה בעיניה, ס"ל לר"ש דכממון דמי, משום שנקרא "בעלים" ע"י שמשמש בחפץ כאשר הוא בעין, כגון שמשמש בשור שהקדיש בחייו.

ומעתה מיושב, שכל המקורות שהביאו האחרונים הם בענייני קדשים, ומ"ש בגמ' דבעלמא ס"ל לר"ש דהיכא דאיתיה בעיניה לאו כממון דמי, היינו גבי שומרים, ואין להשוות ביניהם.

⁷ ועפ"ז ביאר הקוב"ש הא דבעל חוב קונה משכון, ששוויות המשכון נקנית לבעל חוב, עיי"ש.